הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 229-241

שיעור יד

שליחת שליחים אף על אדר השני מפני הפורים

(ראש השנה יט ע"ב)

א. יציאת השלוחים על אדר שני
ב. פורים בשנה מעוברת – באדר ראשון או באדר שני
ג. פורים באדר שני כרבן שמעון בן גמליאל – הלכה והנהגה
סיכום

א. יציאת השלוחים על אדר שני

במשנה (יח ע"א) נאמר: "על ששה חדשים השלוחין יוצאין... ועל אדר מפני הפורים". בגמרא (יט ע"ב) נאמר:

> ועל אדר מפני הפורים. ואילו נתעברה השנה יוצאין אף על אדר שני מפני הפורים, לא קתני. מתניתין דלא כרבי. דתניא: "רבי אומר: אם נתעברה השנה – יוצאין אף על אדר השני, מפני הפורים".

במשנה נאמר שהשלוחים היו יוצאים על אדר, ואין התייחסות לשאלה אם השלוחים היו יוצאים כשהתברר בחודש שאחר כך שבית הדין עיברו את השנה. כך הסביר רש"י: "ואלו אם נתעברה השנה – לאחר שנכנס אדר הראשון והלכו השלוחים, ישבו בית דין ועיינו ועיברוה לעשות אדר השני אחר זה". מכך שבמשנתנו לא כתוב הדין כאשר בית הדין עיברו את השנה, הסיקה הגמרא שכנראה השלוחים לא היו יוצאים על אדר השני, ומכאן שמשנתנו איננה כרבי שבשמו נאמר בתוספתא (א, יג): "על ששה חדשים השלוחין יוצאין. רבי התקין שיהו יוצאין אף על אדר השני מפני הפורים". הריטב"א (יט ע"ב) הסביר שהגמרא הסיקה כך "כי היכא דקתני שפעמים שיוצאין על פסח שני". במשנה נזכר שבזמן המקדש היו יוצאים "אף על אייר מפני פסח קטן", ומכאן שאם יש צורך, היו השלוחים יוצאים להודיע על כך. הואיל ובמשנה לא נאמר ש"יוצאים אף על אדר השני", משמע שהתנא של משנתנו חלק על רבי.[1]

הגמרא הציעה שמחלוקת התנא של משנתנו ורבי היא זו:

> לימא בהא קמיפלגי. דמר סבר: כל מצות הנוהגות בשני – נוהגות בראשון, ומר סבר: כל מצות הנוהגות בשני – אין נוהגות בראשון.

התנא של משנתנו שאמר שלא היה צורך להודיע על אדר שני סבר שכל המצוות שנוהגות בפורים שבאדר שני נוהגות באדר ראשון, ועל כן אם קיימו את מצוות פורים באדר ראשון יצאו ידי חובתם. ואילו רבי שאמר שהשלוחים יוצאים אף על אדר שני סבר שכל המצוות הנוהגות באדר שני אין נוהגות באדר ראשון, ועל כן גם אם קיימו את מצוות פורים באדר ראשון, לא יצאו ידי חובה כי יש לקיים את פורים באדר שני. הגמרא דחתה הצעה זו:

---

1 הרב דוד פרדו (שושנים לדוד, משנה ראש השנה א, ג) כתב שמשנתנו איננה כרבי כי לפי רבי יוצאים על שבעה חודשים ובמשנה כתוב על שישה חודשים. ניתן להשיב שאכן כל השנים יצאו על שישה חודשים, אך בשנה מעוברת יוצאים על שבעה חודשים.

לא, דכולי עלמא: מצות הנוהגות בשני – אין נוהגות בראשון.

גם התנא של משנתנו סבר שאם עיברו את השנה יש לקיים שוב את מצוות הפורים באדר השני. מחלוקתם היא בנוגע לעיבור אדר ראשון. לפי התנא של משנתנו אדר ראשון הוא תמיד בן עשרים ותשעה ימים, ולכן כשהשלוחים של ניסן לא יגיעו, בני הגולה יבינו שכנראה כעת זה אדר שני, וידעו לחשב בעצמם מתי פורים. לפי רבי פעמים שאדר ראשון מלא ופעמים חסר, ולכן אם עיברו השנה היו צריכים לשלוח שליחים. בהמשך הגמרא צוינו עדויות שונות עוד מימי חגי זכריה ומלאכי, ומשום קהלא קדישא דירושלים בנוגע לשני חודשי אדר, ומשמו של האמורא רב, שעסקו בשאלה אם אדר ראשון מעובר.

תוספות (יט ע"ב ד"ה מתניתין דלא כרבי) שאלו לפי התנא של משנתנו שלא יצאו על אדר שני, איך ידעו בני הגולה שהשנה מעוברת? עוד הוסיפו תוספות ושאלו:

> בשלמא אם עיברוה קודם אדר, יכולין להודיעם ע"י שלוחי אדר. אבל אם עברוה אחר כך, היכי ידעי דהא מעברינן השנה כל אדר ולכל הפחות עד פורים?

האפשרות לעבר לפני אדר מוזכרת בתוספתא (סנהדרין ב, ג), בירושלמי (סנהדרין א, ב) ובגמרא (ז ע"א):

> אין מעברין את השנה לפני ראש השנה, ואם עברוה אינה מעוברת. אבל מפני הדוחק מעברין אותה אחר ראש השנה מיד. ומכאן ואילך אין מעברין אלא אדר.

רש"י (ז ע"א ד"ה אבל מפני) כתב: "שמפחידין שלא יגזרו שמד מלישב בית דין, או שצריך הנשיא לחצר המלך ואין מעברין אלא אם כן ירצה נשיא, כדאמר בסנהדרין (יא, א)". גם כשקבעו מיד אחרי ראש השנה שהשנה תהיה מעוברת, החודש הנוסף יהיה תמיד אדר: "שאין מעברין אלא אדר" (תוספתא פסחים ח, ב; סנהדרין ב, ו).[2]

בנוגע לעיבור השנה במהלך חודש אדר נאמר במשנה (עדויות ז, ז) שניתן לעבר במשך כל חודש אדר על פי רבי יהושע ורבי פפייס שהעידו: "שמעברין את השנה בכל אדר, שהיו אומרים עד הפורים".[3] רבי יהושע ורבי פפייס העידו שבתחילה היו שסברו שיש לעבר בחודש אדר עד פורים, כי מיד אחרי פורים הדרשנים דורשים בהלכות הפסח והדבר יבלבל את הציבור אם אחרי שציינו פורים

---

2 ראשונים כתבו כמה סיבות לכך שאין מעברים אלא אדר. רש"י (ד"ה ואף על) הסביר: "אין מוסיפין חדש על השנה אלא אדר, דכתיב 'שמור את חדש האביב' (דברים טז, א), חדש הסמוך לאביב עבר, שיבוא אביב בזמנו". דברים דומים כתבו: רמב"ם (הל' קידוש החודש ד, א; ספר המצוות, מצוות עשה קנג); יד רמה (סנהדרין יב ע"א). תוספות (סנהדרין יב ע"א ד"ה אין מעברין אלא אדר) כתבו: "וכל שאר החדשים אין מעברין דכתיב 'לחדש שנים עשר הוא חדש אדר' (אסתר ג, ז, יג; ח, יב), ואי מעברין אחת משאר החדשים לא הוי אדר שנים עשר". תוספות הרא"ש (סנהדרין יב ע"א) הרחיב עוד: "אין מעברין אלא אדר. משום דבעינן שיהא תשרי שביעי כדכתיב 'בחדש השביעי באחד לחדש' (במדבר כט, א), וטבת נמי בעינן שיהא עשירי כדכתיב 'בחדש העשירי הוא חדש טבת' (אסתר ב, טז), ושבט נמי לא, דכתיב 'בחדש שנים עשר הוא חדש אדר'" (שם). לא רק חודש אדר צריך להתאים למספרו הסידורי אלא כל החודשים צריכים להתאים, ותשרי, טבת ושבט הם רק דוגמאות. תוספות הרא"ש כתב הסבר נוסף: "אי נמי דומיא דחדש, מה חדש מעברין אותו באחד ממנוייו דהיינו יום, אף שנה באחד ממנוייו דהיינו חדש, ומה חדש מעברין אותו ביום אחרון אף שנה בחדש אחרון".

3 דברי רבי יהושע ורבי פפייס נזכרו גם בגמרא (סנהדרין פז ע"א) שציינה את דבריהם כדוגמה למחלוקת בין בית דין לבין זקן ממרא בהלכה שיש לה השלכה לדבר שחיובו כרת ושגגתו חטאת – חמץ בפסח. ראה בהרחבה בשיעור יח: "אתם" – אפילו שוגגין, אפילו מזידין, אפילו מוטעין.

יודיעו להם שנוסף עוד חודש אדר, והאחרים שחלקו לא חששו לכך וסברו שניתן לעבר עד סוף אדר.[4]

מוסכם על הכול שלא ניתן לעבר לאחר שהגיע ראש חודש ניסן. ראש חודש ניסן הוא ראש השנה ל"הפסקת עיבורין" (ז ע"א). על חזקיה מלך יהודה מסופר (פסחים נו ע"א [ירושלמי פסחים ט, א; נדרים ו, ט; סנהדרין א, ב]) "שהוא עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו". בגמרא (סנהדרין יב ע"ב) נאמר שחזקיה עיבר את השנה ביום השלושים של חודש אדר ולא הודו לו "הואיל וראוי לקובעו ניסן" אם אדר יהיה חודש חסר.[5]

כאשר ידוע כבר בתחילת השנה שהשנה תהיה מעוברת, השלוחים של כסלו יכלו להודיע זאת. או שנאמר שגם התנא של המשנה מודה שכאשר ידוע עוד לפני חודש אדר שהשנה תהיה מעוברת, שלחו שליחים רק על אדר השני.[6]

נשוב לשאלת התוספות. אם עיברו אחרי פורים ולפי התנא של משנתנו לא שלחו שלוחים להודיע על כך, מניין ידעו בני הגולה שנוסף חודש אדר? תשובת התוספות היא שמאחר שהשלוחים שמודיעים על ניסן לא היו מגיעים, הבינו בני הגולה שהשנה התעברה וממילא ידעו שכעת הוא חודש אדר שני ויש לקיים שוב את ימי הפורים, ולכן לא היה צורך לשלוח שלוחים. הריטב"א (שם) כתב על דברי תוספות: "ואין זה מחוור". אולם הריטב"א לא כתב מדוע דברי תוספות אינם נראים לו. נראה להציע שעל מידע חשוב כל כך כמו עיבור השנה, לא ניתן להסתמך על כך שבני הגולה ימתינו לראות אם יגיעו שליחים, וגם להסיק מכך שאם הם לא הגיעו השנה מעוברת ויש לקיים שוב את מצוות פורים ולא את חג הפסח. ההודעה על עיבור השנה צריכה להיות ברורה ובהירה ולהגיע לכל מקום, כדי שחס ושלום לא ייווצר מצב שחלק יציינו פורים כי להבנתם עיברו שנה וכעת זה חודש אדר שני, וחלק אחר יציינו פסח כי הם לא היו מודעים לכך שעיברו השנה. הרמב"ם (הל' קידוש החודש ד, יז) כתב על אופן ההודעה על עיבור השנה:

> כשמעברין בית דין את השנה כותבין אגרות לכל המקומות הרחוקים ומודיעים אותן שעיברוה ומפני מה עיברוה, ועל לשון הנשיא נכתבות, ואומר להן יְדַע לכם שהסכמתי אני וחברי והוספנו על שנה זו כך וכך.

מקור דברי הרמב"ם במסופר על רבן גמליאל ששלח איגרות לבני הגולה על עיבור השנה ונימק בהן מדוע עיברו את השנה (תוספתא סנהדרין ב, ב; ירושלמי מעשר שני ה, ד; סנהדרין א, ב; סנהדרין יא ע"ב). איגרת בעלת תוכן כזה מעניקה חשיבות לעיבור השנה, ועל כן נראה שלא נכון לסמוך על שיקול הדעת וההבנה של ההמון לגבי עיבור השנה. הריטב"א השיב תשובה אחרת לקושיית תוספות:

> והנכון בעיני דמשום עיבור שנה, ודאי לאלתר שלחו שלוחין כשעברוה לאחר פורים, ותנא לא שייך למיתני הא בהאי מכילתא.

במקרה כזה שלחו שליחים להודיע שעיברו את השנה וממילא ידעו הכול מתי פורים. אמנם לא מופיע במשנתנו ששלחו שליחים להודיע על עיבור השנה, אך זאת מפני שמשנתנו עוסקת בקידוש

---

4 על יישומה של ההלכה ששואלים ודורשים בהלכות החג שלושים יום, ראה בהרחבה בספרי: "שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלושים יום", באר יהודה – פסחים, עמ' 102-118.

5 על חזקיהו שעיבר השנה והסיבה להיותו מעורב בהחלטה זו ראה בהרחבה בספרי: "אין מושיבין מלך וכהן גדול בעיבור שנה", באר יהודה – סנהדרין, עמ' 335-345.

6 כך כתב הרב זרחיה הלוי (המאור הקטן, ה ע"א בדפי הרי"ף).

החודש ולא בעיבור השנה.[7] הרב יהודה אריה לייב (שפת אמת, יט ע"ב) כתב שהשלוחים שהודיעו על עיבור השנה, הודיעו גם אם חודש אדר ראשון היה חסר או מלא.

הרמב"ם (הל' קידוש החודש ג, ט) כתב כדברי המשנה: "על ששה חדשים היו שלוחים יוצאין... ועל אדר מפני הפורים" ולא ציין שיצאו על אדר שני. הרב אברהם די בוטון (לחם משנה שם) שאל מדוע הרמב"ם לא כתב זאת? ונשאר בצ"ע.[8] כאמור לעיל, לפי הרמב"ם היו שולחים איגרות על עיבור השנה, וייתכן שהיו מודיעים בהן גם על היום שקידשו את החודש.[9]

נראה להסביר את דברי הרמב"ם באופן נוסף. הרמב"ם התבסס על הירושלמי (א, ד) שם לא נאמר שמשנתנו איננה כרבי, כמו שנאמר בסוגייתנו.[10] לפיו, כוונת המשנה "על אדר מפני הפורים" היא שתמיד יוצאים באדר שבו מציינים פורים – באדר שאחרי שבט בשנה פשוטה, ובאדר שני בשנה מעוברת. המטרה היא שהציבור ידע בוודאות באיזה יום קידשו בית הדין את חודש אדר, כדי שידעו מתי לציין פורים. אם בית הדין הודיעו שעיברו את השנה אחר ראש השנה (רמב"ם הל' קידוש החודש ד, יג) ויודעים במהלך החורף שפורים באדר שני, היו השלוחים יוצאים רק על אדר שני.[11] אך אם השנה התעברה באדר, ויש לקיים את מצוות פורים באדר שני – וכדברי הרמב"ם (הל' מגילה א, יב): "קראו את המגילה באדר ראשון ואחר כך עיברו בית דין את השנה חוזרים וקוראים אותה באדר השני בזמנה" – במקרה כזה יש להודיע שוב על החודש מפני הפורים.[12] בהקשר אחר נאמר בירושלמי (מגילה א, ד) על פורים: "'לעשות אותם ימי משתה ושמחה' – את ששמחתו תלויה בבית דין". בית הדין צריך להודיע בבירור מתי התקדש חודש אדר גם אם מדובר בפורים שמצוין בפעם השנייה.

כאמור לעיל, בגמרא (יט ע"ב) נאמר שמשנתנו איננה כרבי, כי לא נזכר במשנה שיצאו גם על אדר שני. הרש"ש (שם) הסביר שבמשנה נזכרו רק חודשים שיוצאים עליהם כל שנה. משנה זו נאמרה לאחר החורבן, ולשיטת הרמב"ם בזמן הבית היו יוצאים "אף על אייר מפני פסח קטן", על שבעה חודשים. אם השנה הייתה מעוברת היו יוצאים על שמונה חודשים.[13]

---

7 דברים דומים כתב הרב יהושע פלק (פני יהושע, יט ע"ב).

8 כך שאל גם הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, ד, אות לא).

9 כך הסביר את הרמב"ם הרב צדוק הכהן מלובלין (ספר הזכרונות, מצות קידוש החודש פרק א).

10 הרב יוסף שלום אלישיב (הערות הגריש"א, יט ע"ב) כתב שהרמב"ם פסק כירושלמי, אך הסביר את הרמב"ם על בסיס דברי הריטב"א ששלחו שליחים להודיע על העיבור וממילא הודיעו גם על החודש.

11 הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן העתיד, הל' קדוש החודש סי' צב, י) כתב: "ברוב השנים היו מעברין קודם אדר, כדאיתא בסנהדרין (יב ע"א) דמעברין אחר ראש השנה. ויותר מבואר (שם) דרבי עקיבא חישב הרבה עיבורים מקדם ע"ש. ולכן הוי כמעט מן הנמנעות שלא ידעו העיבור קודם אדר, וממילא דלא יצאו בראשון רק בשני, וזה אמת נכון וברור בס"ד, וכשלא יצאו שלוחים ידעו שהשנה מעוברת". יש להעיר על דבריו שבגמרא (סנהדרין שם) נאמר ש"מפני הדחק מעברין אותה אחר ראש השנה מיד" אבל לא נאמר שברוב השנים היה דחק ועיברו קודם אדר. כמו כן על רבי עקיבא מסופר שם שהיה חבוש בבית האסורים "ועיבר שלוש שנים זו אחר זו". אך הגמרא הסבירה אחר כך שהכוונה היא שבית הדין "ישבו וקבעו אחת אחת בזמנה". רש"י (ד"ה בית דין) הסביר שהשנים הללו לא היו רצופות, ולא זו אחר זו, אלא שחברי בית הדין ישבו עם רבי עקיבא ועיינו בעיבור שלוש שנים לא רצופות אלא כל אחת בזמנה. נראה שאין ראיה מסוגיה זו שבאופן גורף ברוב השנים עיברו קודם אדר.

12 הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (ליקוטי הלכות – ראש השנה יט ע"ב, עין משפט אות ת) השיב שהלכה כרשב"ג שחודש אדר יכול להיות גם חסר וגם מלא, אך מאחר שהמנהג הוא שהחודש מלא, לא היה צריך לשלוח שליחים על אדר שני. הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש, אורח חיים סי' קמב ס"ק ג) כתב שהיות שהרמב"ם פסק שלעיתים חודש אדר חסר ולעיתים מלא, ברור שלפיו יוצאים גם על אדר שני.

13 על כך ששיטת הרמב"ם היא שבזמן שבית המקדש היה קיים היו יוצאים גם "על אב מפני התענית", ראה בהרחבה בשיעור י: תקנת הצומות והיותם "לששון ולשמחה".

ב. פורים בשנה מעוברת – באדר ראשון או באדר שני

בגמרא נאמר שגם התנא של משנתנו הסכים עם רבי שיש לקיים פורים באדר שני. אך יש תנא אחר שסבר שיש לקיים פורים באדר ראשון וממילא אין צורך לשלוח שלוחים על עיבור השנה. במשנה (מגילה ו ע"ב) נאמר:

> קראו את המגילה באדר הראשון, ונתעברה השנה – קורין אותה באדר שני. אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה, ומתנות לאביונים.

רש"י (ד"ה אלא מקרא מגילה) כתב "כלומר: שאם עשאו בראשון – לא יצא". מדובר שקיימו מצוות פורים באדר ואחר כך בית הדין עיברו את השנה. בעקבות כך התברר שקיימו את מצוות הפורים באדר ראשון, וכעת יש לקיים את מצוות פורים שוב – מקרא מגילה ומתנות לאביונים. בגמרא (שם) נאמר:

> מני מתניתין? לא תנא קמא, ולא רבי אליעזר ברבי יוסי, ולא רבן שמעון בן גמליאל.
> דתניא: קראו את המגילה באדר הראשון ונתעברה השנה – קורין אותה באדר השני, שכל מצות שנוהגות בשני נוהגות בראשון חוץ ממקרא מגילה.

לפי תנא קמא רק מקרא מגילה נוהג באדר שני ולא שום מצווה נוספת, ואילו במשנה נאמר שבאדר שני שולחים גם מתנות לאביונים. שתי דעות נוספות:

> רבי אליעזר ברבי יוסי אומר: אין קורין אותה באדר השני, שכל מצות שנוהגות בשני נוהגות בראשון. רבן שמעון בן גמליאל אומר משום רבי יוסי: אף קורין אותה באדר השני, שכל מצות שנוהגות בשני אין נוהגות בראשון. ושוין בהספד ובתענית שאסורין בזה ובזה.[14]

רבי אליעזר בנו של רבי יוסי אמר שקוראים באדר ראשון, ורבן שמעון גמליאל אמר בשם רבי יוסי שקוראים באדר שני. הגמרא (מגילה שם) נימקה את דעות התנאים:

> אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יוחנן: הלכתא כרבן שמעון בן גמליאל שאמר משום רבי יוסי.
> אמר רבי יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו: "בכל שנה ושנה" (אסתר ט, כא, כז).
> רבי אליעזר ברבי יוסי סבר: "בכל שנה ושנה", מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לשבט – אף כאן אדר הסמוך לשבט.
> רבן שמעון בן גמליאל סבר: "בכל שנה ושנה", מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לניסן – אף כאן אדר הסמוך לניסן.
> בשלמא רבי אליעזר ברבי יוסי – מסתבר טעמא, דאין מעבירין על המצות. אלא רבן שמעון בן גמליאל מאי טעמא?

---

14 מחלוקת רבי אליעזר ברבי יוסי ורבן שמעון גמליאל נזכרה בתוספתא (מגילה א, ז) באופן שונה, והרב דוד פרדו (חסדי דוד שם) כתב שהנוסחה הנכונה היא זו שמופיעה בגמרא. בתוספתא (תענית א, ב) נזכרה דעתו של רבן שמעון בן גמליאל בעניין אחר, וגם שם יש משמעות לכך שהשנה מעוברת: "מאימתי שואלין את הגשמים? משהגיע זמנה של רביעה. אם היתה שנה חסירה נותנין לה חסרונה [אם היו חודשים חסרים מניסן עד חשוון ממלאים את הימים והרביעה איננה מתחילה בג' במרחשוון]. אם לאו, הולכין אחר סדרן דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר: לעולם הולכים אחר סדרן. אם היתה שנה מעוברת נותנין לה עיבורה". רבן שמעון בן גמליאל חלק על רבי. לפיו תמיד מתחילה הרביעה בג' במרחשוון, ו"אם נודע שהשנה מעוברת מתחיל הרביעה מג' כסלו" (מנחת ביכורים שם). בענין זה ראה גם: ירושלמי (תענית א, ג), ובדברי הרב דוד פרדו (חסדי דוד, תוספתא שם).

> אמר רבי טבי: טעמא דרבי שמעון בן גמליאל מסמך גאולה לגאולה עדיף.
> רבי אלעזר אמר: טעמא דרבן שמעון בן גמליאל מהכא, דכתיב "לקים את אגרת הפורים הזאת השנית" (אסתר ט, כג). ואיצטריך למיכתב "השנית" ואיצטריך למיכתב "בכל שנה ושנה". דאי מ"בכל שנה ושנה" הוה אמינא כי קושין, קא משמע לן "השנית". ואי אשמועינן "השנית" הוה אמינא בתחילה בראשון ובשני, קא משמע לן "בכל שנה ושנה".

לפי רבי אליעזר ברבי יוסי בכל שנה פורים הוא באדר שהוא החודש השנים עשר שבא אחר שבט, ואין מעבירים על המצוות, ועל כן יש לקיים פורים באדר ראשון. החודש הנוסף הוא אדר השני. לפי רבן שמעון בן גמליאל אכן אדר ראשון הוא החודש השנים עשר ואדר שני הוא הנוסף, אך רבי טבי הסביר את טעמו של רבן שמעון בן גמליאל שמקיימים את מצוות פורים דווקא בחודש זה כי "מסמך גאולה לגאולה עדיף".

בירושלמי (מגילה א, ה) מופיע בשם אמוראים אחרים שיש לקיים מצוות פורים באדר שני:

> רבי אבהו בשם רבי לעזר: "בכל שנה ושנה" הקיש שנה שהיא מעוברת לשנה שאינה מעוברת.
> מה שנה שאינה מעוברת אדר סמוך לניסן, אף שנה שהיא מעוברת אדר סמוך לניסן.
> אמר רבי חלבו: כדי לסמוך גאולה לגאולה.
> רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינה: אותה השנה היתה מעוברת. מה טעמה? "מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר" (אסתר ג, ז).[15]

בירושלמי (שקלים א, א; מגילה א, א) אמר רבי חלבו ש"המצוות נוהגות באדר שני". בשנה מעוברת קוראים מגילה באדר שני, וכן משימות שנזכרו במשנה (שקלים א, א) שעל בית דין לעשות בחודש אדר, יש לעשותן באדר שני. המשימות הן: באחד באדר להשמיע על השקלים ועל הכלאים, ובט"ו באדר לתקן את הדרכים, את הרחובות, את מקוואות המים וכל צורכי הרבים, וכן לציין את הקברות ולצאת על הכלאים. כך נאמר גם בירושלמי (מגילה א, ה):

> תמן תנינן: אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים. רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי: אף שימוע שקלים וכלאים יש ביניהן... אמר רבי יוסה: ויאות. כלום אמרו "משמיעין על השקלים" לא כדי שיביאו ישראל שקליהן בעונתן, אם אומר את באדר הראשון עד כדון אית בשתא שיתין יומין! כלום אמרו "יוצאין אף על הכלאים" לא כדי שיהו הצמחין ניכרין, אם אומר את באדר הראשון, עד כדון אינון דקיקין.

מה המשמעות של סמיכת גאולה לגאולה? רש"י (ד"ה גאולה לגאולה) כתב: "פורים לפסח". גאולת מצרים היא הנס הראשון של עם ישראל כאומה, ונס פורים הוא הנס האחרון של עם ישראל כאומה שנזכר במקרא (יומא כט ע"א): "אמר רב אסי: ...אסתר סוף כל הנסים. והא איכא חנוכה? ניתנה לכתוב קא אמרינן".

פירוש נוסף – הרב צדוק הכהן מלובלין (רסיסי לילה אות יט) כתב: "ומיד סמוך לאדר הוא ניסן, מיסמך גאולה לגאולה, דבניסן עתידין להגאל גאולה שלימה". פורים הוא הנס האחרון שניתן להיכתב, ופורים הוא נקודת החיבור לגאולה העתידית והשלמה של עם ישראל שתהיה בניסן – "בניסן נגאלו, בניסן עתידין ליגאל" (ראש השנה יא ע"א).[16]

---

15 הרא"ה קוק (מציאות קטן סימן עה [עמ' קיג, קכב-קכג]) הסביר את המשמעות בכך שאותה שנה הייתה מעוברת.

16 בגמרא (מגילה טו ע"א) אמר רב נחמן שהנביא מלאכי הוא מרדכי היהודי. הפסוק שמסיים את ספר מלאכי ואת כל ספרי הנביאים הוא (מלאכי ג, כג-כד): "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא

ניתן לפרש את סמיכות הגאולה של אדר לניסן בהקשר של נס פורים עצמו. המן גזר את הגזרה להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים בשלושה עשר לחודש ניסן (אסתר ג, יב). אסתר קבעה לצום במשך שלושה ימים" (שם ד, טז). י"ג–ט"ו בניסן (אסתר רבה פרשה ח, ז), או: י"ד–ט"ז בניסן (רש"י מגילה טו ע"א ד"ה יום טוב ראשון של פסח).[17] ביום השלישי של הצום נכנסה אסתר למלך וביקשה לקיים את המשתה ביום שלמחרת (אסתר ה, א-ח). במשתה למחרת, שהתקיים בט"ז או בי"ז בניסן, היא חשפה שהיא יהודייה והמן רוצה להרוג אותה ואת עמה, והמלך ציווה לתלות את המן על העץ (שם ז, ט-י). בי"ג באדר בשנה אחר כך, ביום אשר הפיל המן פור, נקהלו היהודים והרגו את שונאיהם וקבעו את הימים הללו כימי משתה ושמחה (שם ט, א-לב). יוצא אפוא שתחילתו של נס פורים היה בניסן עם תלייתו של המן על העץ, וסיומו של הנס היה באדר שבשנה שאחר כך כשהיהודים הרגו את שונאיהם. ניסן תחילת הנס, אדר הוא סופו של הנס. "מסמך גאולה לגאולה" במשמעות של חיבור שני קצוות נס הפורים כאחד.[18]

ג. פורים באדר שני כרבן שמעון בן גמליאל – הלכה והנהגה

הלכה למעשה – בגמרא (מגילה ו ע"ב) נאמר: "אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יוחנן: הלכתא כרבן שמעון בן גמליאל שאמר משום רבי יוסי". בירושלמי (שם) נאמר:

> תני רבן שמעון בן גמליאל אומר: מצות הנוהגות באדר השני אינן נוהגות באדר הראשון, חוץ מן הספד ומן התענית שהן שוין בזה ובזה. רבי בא בר ירמיה בשם רב רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי: הלכה כרבן שמעון בן גמליאל.
>
> רבי חונה רבה דציפורין אמר: הנהיג רבי חנינה דציפורין כהדא דרבן שמעון בן גמליאל. לא אמר אלא הנהיג, הא להלכה לא.

רבי חייא בר אבין אמר רבי יוחנן ורבי בא בר ירמיה בשם רב רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי הכריעו שהלכה כרבן שמעון בן גמליאל. רב חונא הגדול מציפורי אמר שרבי חנינא מציפורי הנהיג כמו רבן שמעון בן גמליאל. "הנהיג, הא להלכה לא", הנהיג כך אם מישהו שאל אותו אם לעשות כן, אך לא הורה זאת ברבים (פני משה שקלים שם; קרבן העדה מגילה שם).[19] משמע שהוא עצמו סבר שאם קראו מגילה באדר ראשון והתעברה השנה, אין חובה לקרוא שוב מגילה באדר שני.

יום ה' הגדול והנורא. והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והכיתי את הארץ חרם". בפסוק זה יש תפילה וציפייה לחידוש הנבואה בעם ישראל לעתיד לבוא. מבטו של הנביא מלאכי – מרדכי היהודי, הוא לימים העתידיים הגדולים של עם ישראל.

17 במדרש שם נאמר שמרדכי אמר לאסתר: "והרי בהם יום ראשון של פסח? אמרה לו: זקן שבישראל למה הוא פסח. מיד שמע מרדכי והודה לדבריה 'ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר' (אסתר ד, יז), תמן אמרין (מגילה טו ע"א) שהעביר יום טוב של פסח בתענית". במדרש אחר (פרקי דרבי אליעזר פרק נ) כתוב בנוסח הבא: "אמר לה מרדכי: והלא יום שלישי יום פסח הוא? אמרה לו: אתה ראש לסנהדרין ואתה אומר דבר זה, ואם אין ישראל למי הפסח?! שמע מרדכי את דבריה ועשה כל אשר צותהו".

18 הרב יוסף חיים (שו"ת רב פעלים, א, קונטרס סוד ישרים, סי' ח) כתב שאכן היה ראוי לקבוע את חג הפורים בט"ז בניסן שבו החל הנס ומפלת המן. אך מאחר שאין מערבים שמחה בשמחה (מועד קטן ח ע"ב), לא קבעו את זכר הנס בפסח אלא בחודש אדר שבו התרחש הנס בפועל. כאמור, נראה להסביר שלסמוך גאולה לגאולה, הכוונה להתחלה ולסוף של נס פורים. בגמרא (תענית כט ע"א) נאמר: "משנכנס אדר מרבין בשמחה". רש"י (ד"ה משנכנס אדר) כתב: "ימי נסים היו לישראל: פורים ופסח". נראה להסביר את דברי רש"י הללו באותו האופן.

19 הרב מלאכי הכהן (יד מלאכי, כללי התלמוד כלל ריג) למד מכאן כלל: "הנהיג רבי פלוני במקום פלוני כרבי פלוני, לא משמע מזה דפסק הלכה כמותו. כן למדתי מן הירושלמי דפרק קמא דשקלים (א, א) דקאמר 'רבי ברכיה בשם רב ורבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. רבי חגא דציפורי

נראה להציע שמהנהגתו של רבי חנינא מציפורי אפשר ללמוד שהיו אמוראים שסברו שיש מקום לדברי רבי אליעזר ברבי יוסי וצריך לקיים את מצוות פורים באדר ראשון, ועל כן יש מקום להחמיר בדבר ולנהוג משתה ושמחה גם באדר ראשון. בירושלמי (מגילה א, ה) נאמר: "רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינה: אותה השנה היתה מעוברת. מה טעמה? 'מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר' (אסתר ג, ז)". רבי חמא ואביו רבי חנינא חיו בציפורי (ירושלמי שבת ו, ב). אולי מסורת זו שאותה שנה הייתה מעוברת נמסרה לרבי חמא מאביו, ועל כן רבי חנינא הנהיג כך אם כי לא הורה על כך, מפני שגם הוא התבסס על המסורת שהנס היה באותה שנה באדר ראשון.[20]

יוצא אפוא שלפי רבי אליעזר ברבי יוסי אם קיימו את מצוות פורים באדר ראשון אין צורך לקיימן שוב באדר שני, ולכן אין צורך להודיע מתי קידשו בית הדין את אדר השני. דבריו תואמים את האמור במשנה (יח ע"א) שלא נזכר שהיו מוציאים שלוחים לאדר שני מפני הפורים. כאמור רבי חמא בר חנינא הנהיג כמו רבן שמעון בן גמליאל אך לא הורה לעשות כן, וייתכן שהוא סבר שנכון יותר לציין פורים באדר ראשון.

תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל שנזכרו בברייתא (מגילה שם) הסכימו שעיקר פורים הוא באדר שני אם כי יש הבדל ביניהם. לפי תנא קמא באדר שני יש רק לקרוא שוב את המגילה, ולפי רבן שמעון בן גמליאל בשם רבי יוסי יש לקיים שוב את כל מצוות הפורים. לפי דבריהם, יש לשלוח את השלוחים גם באדר שני כדי שידעו מתי עליהם לקרוא מגילה או אף לקיים שוב את כל מצוות הפורים. בירושלמי (מגילה א, ה) רבי בא בשם רב ירמיה בשם רב רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי פסקו גם הם שיש לקרוא שוב באדר שני. אם כן, עמדת תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל, וכן גם האמוראים הללו בירושלמי שפסקו כמותם, תואמת לדברי רבי בתוספתא שיש לשלוח שלוחים להודיע מתי בית דין קידשו את חודש אדר שני.[21] יתר על כן, רבי הוא בנו של רבן שמעון בן גמליאל (עירובין לב ע"א; מועד קטן כב ע"ב), וייתכן מאד שבשל דברי אביו הוא סבר שיש לשלוח שליחים אף על אדר שני.

לא זו אף זו, יש הבדל בין נוסח הגמרא לבין הנוסח בתוספתא בהצגת דברי רבי. בנוסח הגמרא (יט ע"ב) הגרסה היא: "רבי אומר: **אם נתעברה השנה, יוצאין** אף על אדר השני מפני הפורים". בתוספתא (ראש השנה א, יג) הנוסח הוא: "על ששה חדשים **השלוחין יוצאין**. רבי **התקין שיהו יוצאין** אף על אדר השני מפני הפורים". לשון התוספתא תואמת לנוסח המשנה שבה נאמר שביטלו את

אמר הנהיג רבי חנינא בציפורי כהדא דרבן שמעון בן גמליאל. לא אמר אלא הנהיג, אבל הלכה לא"'. בשני מקומות נוספים נאמר בירושלמי (דמאי ה, ח; גיטין ד, ט) ובהקשר לנושאים אחרים: "רבי חונה רבה דציפורין אמר: הנהיג רבי חנינה דציפורין כהדא...", ולא נאמר שם: "לא אמר אלא הנהיג, הא להלכה לא".

20 הטור (אורח חיים סי' תרצז) פסק לגבי "פורים קטן": "יום י"ד וט"ו שבאדר הראשון מותרים בהספד ובתענית. והא דיום י"ד וט"ו דאדר הראשון והשני 'שוין בהספד ותענית' היינו דוקא כשקראו המגילה ובו ביום נראה להם לעבר השנה, אבל אם לא קראו המגילה מותרין בהספד ותענית". כיום אין קוראים מגילה באדר ראשון. אחר כך כתב בשם הרי"ף: "שצריך להרבות בו בסעודה בי"ד". התוספות (מגילה ו ע"ב ד"ה ורבי אליעזר) דנו בדבר וסיימו: "וכן הלכה שאין צריך להחמיר לעשות משתה ושמחה באדר הראשון". הרמ"א (שם) כתב על דברי הרי"ף: "ואין נוהגין כן, מ"מ ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים". הרב מרדכי יפה (לבוש החור שם) נימק אחרת את הדין: "ומצוה להרבות בהם משתה ושמחה קצת, משום דיומי נס נינהו". הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (משנה ברורה שם ס"ק א) כתב בשם החמד משה שמי שטעה ואמר בפורים קטן בשמונה עשרה על הנסים אין מחזירין אותו. בשער הציון (שם ס"ק ב) כתב שהטעם הוא ש"מדינא היה ראוי לעשות פורים באדר ראשון כמו שכתבו הפוסקים, אלא שמסמך גאולה לגאולה עדיף, אם כן הוי מענין המאורע".

21 הרב אריה ליב יעלין (יפה עינים, יט ע"ב) אכן העיר בקצרה שדברי רבן שמעון בן גמליאל (מגילה ו ע"ב) ודברי רבי בתוספתא שנזכרו בסוגייתנו תואמים זה לזה.

המשואות ותיקנו להודיע באמצעות שלוחים (כב ע"ב): "בראשונה היו משיאין משואות. משקלקלו הכותים **התקינו שיהו שלוחין יוצאין**". נראה שזו תקנה על גבי תקנה. בתחילה תיקנו שיצאו על שישה חודשים, ורבי תיקן שיצאו גם על אדר שני. משמע שעד ימיו של רבי לא היה מקובל לשלוח שליחים על אדר שני או לא היה מוסכם לעשות כן. ייתכן עוד שרבי עצמו תיקן זאת כי הוא זה שביטל את המשואות (ירושלמי ראש השנה ב, א), וייתכן שבתקנה זו הוא רצה לוודא שתגיע ידיעה ברורה לגולה מתי קידשו בית דין את חודש אדר שני, כדי שיקיימו שוב את מצוות פורים. אמנם לפי הגרסה בסוגייתנו "רבי אומר: אם נתעברה השנה, יוצאין אף על אדר השני מפני הפורים" לא משמע שרבי הוא שתיקן לשלוח שליחים על אדר שני, אלא שרבי רק תיאר מצב לפיו מקובל לשלוח שליחים באדר שני.[22]

סיכום

בגמרא נאמר שהתנא של המשנה שבה נאמר "על ששה חודשים השלוחים יוצאים" ורבי שנזכר בתוספתא חלקו בשאלה אם שלוחים יצאו להודיע על אדר שני. הגמרא הציעה שמחלוקתם תלויה בשאלה באיזה חודש מציינים פורים בשנה מעוברת. הגמרא דחתה הצעה זו ונאמר שגם התנא של המשנה הסכים שמציינים פורים באדר שני. אמנם בבבלי ובירושלמי נזכר שהיו שטענו שיש לקיים פורים באדר ראשון, אם כי להלכה נפסק שההלכה כמי שסבר שמציינים פורים באדר שני. ייתכן שמי שסבר שבשנה מעוברת יש לציין פורים באדר ראשון, יסביר את המשנה "על ששה חודשים השלוחים יוצאים" כפשוטה ושאין צורך שהשלוחים יצאו על אדר שני, כי אין מציינים בו פורים.

בירושלמי לא נזכר שהתנא של המשנה חלק על תקנת רבי ששלוחים יצאו על אדר שני, ולדברינו גם הרמב"ם שלא התייחס לעניין זה בפירוט וכתב שיוצאים על אדר מפני הפורים, התכוון לומר שיש לצאת באותו אדר שבו מציינים פורים. רבי שתיקן שיוצאים שליחים להודיע על מועד קידוש החודש תמך בעמדת אביו רבן שמעון בן גמליאל שאמר שמציינים פורים באדר שני, ולכן השלוחים יוצאים להודיע על אדר שני. נראה שמדובר בתקנה על גבי תקנה. בתחילה תוקן שהשלוחים יוצאים על שישה חודשים, ורבי תיקן שבשנה מעוברת יוצאים גם על אדר שני, ואם יודעים זמן רב לפני אדר שעתידים לעבר השנה, יצאו רק על אדר שני.

22 הרב אברהם אבן עזרא (אסתר ט, כב) למד מפסוק במגילת אסתר שפורים הוא באדר שני: "'כימים אשר נחו בהם היהודים' – בעבור שחשבון שנותינו יוחשב בסוף המחזור בשנת החמה רק חדשינו הם אחר הלבנה. והנה פירוש כימים שיהיו הימים קרובים בערך לימים הראשונים שהיו בהם הפורים וזה יתכן לנו תוספת אדר שני. על כן הוצרך הכתוב לומר 'והחדש אשר נהפך להם' ולעולם יהיה הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת".